

Tot in den treure is het gezegd en herhaald dat de tijd van de grote verhalen definitief voorbij is. Als men Van den Berg leest ben ik daar niet zo zeker van. Onwillekeurig voelt men zich aangetrokken door visies die hoop uitstralen en de mens nog een toekomst voorhouden. Wij kunnen niet blijven ronddolen in een kunstmatige leegte. Op zijn eigengereide, maar betoverende manier, probeert Van den Berg ons diets te maken dat er orde en wijsheid schuilt in de ons omringende wereld en dat we die wijsheid moeten zien willen wij de toekomst terugkrijgen. En dan klinken zijn slotwoorden, zijn smeekbede om de komst van de Geest, niet belachelijk.

Sabine ALEXANDER

MARKTECONOMIE VERSUS ETHIEK : RATIONALITEIT VERSUS REDELJKHEID

H. Opdebeeck, *Bank, stad en kathedraal; Economie, ethiek en christendom*, Kapellen, Pelckmans, 1995, 152 blz., 390 Bfr. ISBN 90 289 2177 X

Het is u misschien niet opgevallen, maar voor de vijfde keer in zes jaar wint een neo-klassieke econoom van de 'Chicago-school' de Nobelprijs Economie. Die Nobelprijzen zijn een erkenning van de huidige dominante positie van het neo-klassieke denken in de economische discussie. Toch zijn de kiemen van een nieuw concurrerend paradigma al zichtbaar. Sinds enkele maanden bijvoorbeeld circuleert in academische en politieke milieus het geruchtmakende Rapport van de Club van Lissabon 'Grenzen aan de Concurrentie', een frontale aanval op het neo-klassieke paradigma. Het werk is geschreven door een uitgelezen groep van professoren, industriëlen en journalisten, onder leiding van Riccardo Petrella. Kernvraag van het Rapport is : 'Kan concurrentie de planeet besturen ? Het antwoord is : nee.'

De Club duidt op structurele grenzen aan concurrentie. Dat betekent niet dat het Rapport zich uitspreekt tegen concurrentie op zich, maar wel tegen de uitwassen van de concurrentie-ideologie die met alle geweld andere manieren om het economische, politieke en maatschappelijke leven te organiseren wil domineren. Concurrentie heeft geen oog voor schade aan het wereldomvattende eco-systeem en heeft geen antwoord op socio-economische ongelijkheden binnen en tussen naties en de marginalisatie van grote delen van de wereld, stelt het Rapport. Eén van de zwakke punten van de concurrentie-ideologie is dat ze niet in staat blijkt sociale gerechtigheid, economische efficiëntie, milieu-behoud, politieke democratie en culturele diversiteit in overeenstemming te brengen, vinden de auteurs van het Rapport.

Ook Opdebeeck maakt zich over diezelfde thematiek druk in zijn werkje. Ethische verruiming van de economische wetenschap, daar heeft Opdebeeck zijn zinnen op gezet. Na het wegvallen van de economische richtingstrijd met de val van de Muur : "(...) dringt de economie zich op : ze wil via haar successen zowel haar

greep op het leven in het algemeen rechtvaardigen als een zin aan de individuele handelingen geven." (p. 6) En daar is Opdebeeck niet blij mee, want de marktwerking heeft dus vele donkere kanten. Nu, zelfs de meest verstokte hard-core neo-klassieke econoom zal toegeven dat het een en ander foutloopt met de marktwerking. De vraag is natuurlijk waaraan dat ligt. Friedman zegt dat er marktdefecten zijn omdat de overheid teveel intervenueert. Galbraith daarentegen zegt dat marktdefecten inherent zijn aan het systeem en dat de overheid daarom moet optreden. Waarover beide kampen onder andere discussiëren is de 'spillover' (wederzijdse beïnvloeding) tussen publieke en private sfeer. Friedman vindt dat de efficiëntie van de marktwerking wordt aangetast door overheidsop treden, Galbraith vindt dat ethiek in de publieke sfeer wordt aangetast door de 'marktethiek' van egocentrisme. Het opvallende aan de oplossingen die worden gesuggereerd is dat ze telkens neerkomen op het elimineren van een van de sferen. Friedman wenst een minimale staat. Galbraith wil nationaliseren. Opdebeeck raakt hieraan wanneer hij stelt dat hij het als een dilemma tegenover elkaar plaatsen van economie en ethiek (Mill, Mandeville), van redelijkheid en rationaliteit, wil overstijgen door het zoeken naar een redelijke rationaliteit. Hij wil niet een van de sferen opheffen, maar ze op dezelfde leest schoeien. De vraag is natuurlijk of dat een haalbaar alternatief is. Baumol en Novak bijvoorbeeld vinden van niet. Zij stellen dat het marktsysteem zijn eigen typische werking heeft, gebaseerd op het nastreven van eigenbelang, en dat dat ook precies de kracht van het systeem is. Die kracht moet je niet gaan aantasten door een ethische verruiming van haar primaire drijfveer, omdat je daarmee de 'motor' kapotmaakt. Dat betekent voor Baumol niet dat sociale actie of ethisch verantwoord ondernemen niet kan. Hij is van mening dat je de marktomkadering in de vorm van wetgeving zo moet aanpassen dat het gewenste resultaat wordt bereikt. Verander de spelregels op de markt zodanig dat bedrijven zich geconfronteerd zien met andere kostenfuncties en dat het resulterende efficiënte gedrag, gebaseerd op eigenbelang, het gewenste gedrag is. Wordt getornd aan het eigenbelang als drijfveer voor ondernemen, dan zit je volgens Baumol zo in de problemen. Daar kan Opdebeeck zich maar moeilijk bij neerleggen. Hij vraagt zich af of de boedelscheiding tussen economische efficiëntie en democratische rechtvaardigheid, tussen economie en ethiek wel te verantwoorden is. Maar wat is het probleem? Is dat niet eerder dat de publieke sfeer de private sfeer niet langer controleert maar erdoor wordt gecontroleerd? De boedelscheiding tussen economie en ethiek is geen probleem als men ethiek laat primeren, de krijtlijnen laat vastleggen waarbinnen economie mag spelen. Met andere woorden: zoekt Opdebeeck de oplossing voor het probleem niet in de verkeerde sfeer? Is niet eerder een ethische verruiming van de politiek nodig? Economie moet toch gestuurd worden door politiek en ethiek? De auteur beschrijft de spanning tussen ethiek en economie treffend: "Wanneer men als principe van verdelende rechtvaardigheid 'ieder het zijne overeenkomstig zijn behoeften' opneemt in de economie, dan komt men wel tot meer gelijkheid in de samenleving, maar hiermee zou de homo economicus te weinig geprikkeld worden om efficiënt en productief verder te presteren. Het ander bekende rechtvaardigheidsprincipe, 'ieder het zijne overeenkomstig zijn verdiensten', dat wel op deze prikkel noodzaak inspeelt, houdt echter in dat niet alleen ongelijkheid gestimuleerd wordt, maar tevens

dat de economische vooruitgang 'carte blanche' krijgt." (p. 83) Dit is, met andere woorden, het dilemma van de welvaartsstaat. Opdebeeck vindt dat markteconomie en ethiek twee moeilijk te combineren waardesystemen zijn. Is het dan niet mogelijk met een sterke politiek op basis van een krachtige ethiek de effecten van de economische werking te mitigeren en een rechtvaardig maatschappelijk systeem te bouwen? Daar twijfelt de auteur aan: "Zelfs de meest optimale vormen van gemengde markteconomie in een democratisch politiek systeem blijken negatieve machtseffecten zoals de milieuverloeding, de werkloosheid en de verder groeiende kloof tussen de eerste en de derde wereld niet aan te kunnen" (p. 84) Vervolgens kun je de oorzaak daarvan zoeken bij de werking van het 'democratisch politiek systeem' of bij 'markteconomie'. Opdebeeck kiest voor het laatste.

Het moet Opdebeeck worden nagegeven, hij analyseert de problemen van het vigerende neo-klassieke economische paradigma scherp. Die problemen vormen de noodzaak om "op een niet-dilemmatische wijze een economisch paradigma uit te werken dat minder eenzijdig rationeel probleemgeoriënteerd is en meer redelijkheid integreert." (p. 39) Daarvoor inspireert Opdebeeck zich vooral op de ethische visie van Ricoeur en de ideeën van Schumacher. In de laatste hoofdstukken werkt hij de ideeën van deze auteurs uit in de thema's werknemersparticipatie, technologie en ethisch beleggen. Pas helemaal aan het eind, en enigszins geforceerd, koppelt Opdebeeck de hele materie nog aan het evangelie. De belofte in de inleiding dat "Hierbij blijkt de dynamiek van het evangelie meer dan ooit een bron van inspiratie tot authentiek christelijk handelen te zijn", wordt geenszins nagekomen.

Een glasheldere en eenduidige conclusie moet de lezer niet verwachten. Daarvoor verkeert het alternatieve paradigma in een te prille ontwikkelingsfase. Het boek is eerder een uitgewerkte kritiek op het huidige paradigma en een keuze van de richting van waaruit het alternatief moet komen, geïllustreerd op enkele specifieke domeinen.

Waarom is dit een interessant boekje? Ten eerste is het een mooie illustratie van het sterk interdisciplinaire karakter van de discussie rond ethiek en markt. Ten tweede is het een stap in de ontwikkeling van een paradigma als alternatief voor het strikte marktdenken. En ten derde geeft Opdebeeck een impuls aan de discussie die de opvolger kan worden van de klassieke socialisme/kapitalisme-discussie en die we kunnen typeren als een redelijkheid/rationaliteit-kwestie.

Joost GERMIS